

Pozwy z prawa cywilnego. Wzory pism z objaśnieniami

Wydanie 5.

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Rozdział I. Wymagania formalne pism procesowych w sprawach cywilnych

1. Sprawy cywilne

Kodeks postępowania cywilnego w art. 1 definiuje sprawę cywilną, wskazując na istnienie dwóch kryteriów:

- 1) materialnego oraz
- 2) procesowego.

W znaczeniu **materialnym** sprawami cywilnymi są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Stosunki te charakteryzują się równorzędnością podmiotów oraz ekwiwalentnością świadczeń.

Z punktu widzenia **procesowego** sprawami cywilnymi są sprawy, które nie ze swojej istoty, ale z woli ustawodawcy zostały poddane właściwości sądów powszechnych i SN (np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych)¹.

Konstrukcja prawna sprawy cywilnej oparta jest na kryterium materialnoprawnym, tj. charakterze danego stosunku prawnego, i na kryterium formalnym, wyrażającym się w przekazaniu określonej sprawy do zakresu działania sądów powszechnych. W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Jeżeli źródłem roszczenia jest stosunek administracyjnoprawny, to sprawa nie ma charakteru cywilnego według kryterium materialnoprawnego, choć może podlegać rozpoznaniu na podstawie KPC. Przesądającym elementem wskazującym na stosunek administracyjnoprawny jest występowanie organu państwowego lub społecznego wobec innego uczestnika z pozycji wykonywania władzy zwierzchniej w ramach zarządzającej działalności państwa².

W literaturze wskazuje się, że sprawy cywilne z art. 1 KPC obejmują sprawy z powództwa o świadczenie, o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa oraz o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa³.

¹ M. Uliasz, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. I, Warszawa 2007, s. 136.

² Post. SN z 4.4.2003 r., III CZP 11/03, Legalis.

³ A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Legalis 2023, komentarz do art. 1.

Biorąc natomiast pod uwagę kryterium formalne, do spraw cywilnych z woli ustawodawcy można zaliczyć m.in. sprawy:

- 1) z ustawy z 17.6.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji⁴:
 - a) sprawy z zakresu żądania zwolnienia rzeczy lub prawa majątkowego od zabezpieczenia lub egzekucji administracyjnej (art. 40 § 2),
 - b) w wypadku zbiegu egzekucji administracyjnej i egzekucji sądowej (art. 62),
 - c) w sprawach o wyjawienie majątku (art. 71 § 1),
 - d) w sprawach o pozostawienie pomieszczeń w użytkowaniu zobowiązanego (art. 110g § 6);
- 2) z ustawy z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy⁵: w sprawach nieunormowanych w art. 87 i 88 – (potrącenia z wynagrodzenia oraz potrącenia na zaspokojenie świadczeń alimentacyjnych) (art. 90);
- 3) z ustawy z 9.6.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁶:
 - a) w sprawie wymierzania i uchylania kary pieniężnej (art. 9 § 1),
 - b) w sprawach nieletnich (art. 27);
- 4) z ustawy z 5.1.2011 r. – Kodeks wyborczy⁷:
 - a) w sprawach protestów (art. 321 § 1–2),
 - b) do rozpoznawania protestów wyborczych (art. 393);
- 5) z ustawy z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów⁸:
 - a) do zarządu nad przedsiębiorstwem zastawcy (art. 27 ust. 2),
 - b) do postępowania rejestrowego (art. 44);
- 6) z ustawy z 6.6.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁹:
 - a) przy egzekucji zasądzonych roszczeń cywilnych, orzeczonej grzywny, świadczenia pieniężnego oraz należności sądowych (art. 25 § 1),
 - b) do tytułów egzekucyjnych (art. 26),
 - c) przy podziale sumy uzyskanej z egzekucji – należności z tytułu obowiązku naprawienia szkody, nawiazki lub świadczenia pieniężnego (art. 196 § 2);
- 7) z ustawy z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego¹⁰:
 - a) w kwestiach dotyczących pełnomocnika (art. 89),
 - b) w postępowaniu zabezpieczającym (art. 292 § 1),
 - c) w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 558);
- 8) z ustawy z 20.8.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym¹¹: do postępowania przed sądami rejestrowymi (art. 7);
- 9) z ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych¹²: w postępowaniu z odwołań od decyzji Zakładu (art. 83 ust. 2);

⁴ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 132 ze zm.

⁵ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 277 ze zm.

⁶ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm.

⁷ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 165 ze zm.

⁸ T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2017 ze zm.

⁹ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 911 ze zm.

¹⁰ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.

¹¹ T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 869 ze zm.

¹² T.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 350 ze zm.

- 10) z ustawy z 30.8.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹³:
- a) do doręczenia pism w postępowaniu sądowym przez operatora pocztowego (art. 65 § 2),
 - b) do postępowania dowodowego, o którym mowa w art. 106 § 3 (art. 106 § 5),
 - c) do przeprowadzania dowodów, o których mowa w art. 296 § 1 (art. 296 § 2),
 - d) w sprawach nieunormowanych w niniejszej ustawie do postępowania w zakresie obrotu zagranicznego (art. 300).

Wprowadzenie do art. 1 KPC legalnej definicji sprawy cywilnej ma na celu sprecyzowanie kategorii sporów rozstrzyganych w postępowaniu cywilnym.

Orzecnictwo

Niedopuszczalność drogi sądowej

1. Niedopuszczalność drogi sądowej, stanowiąca bezwzględną przesłankę procesową, zachodzi wtedy, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej, ani w znaczeniu materialnym, ani formalnym, albo gdy ma wprawdzie charakter sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym, ale na podstawie szczególnego przepisu została przekazana do właściwości innego organu jak sąd powszechny.

2. Rozważając dopuszczalność drogi sądowej, sąd nie bada istnienia prawa podmiotowego ani nie rozważa, czy zgłoszone przez powoda roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. Do wytoczenia procesu nie jest potrzebne obiektywne istnienie prawa, konieczne jest jedynie twierdzenie o jego istnieniu. Sąd powinien wyjaśnić, czy prawo podmiotowe, o istnieniu którego twierdzi powód, odpowiada pojęciu „sprawa cywilna” w rozumieniu art. 1 i 2 KPC. Jeżeli, według twierdzeń powoda zawartych w pozwie, między nim a pozwanym istnieje stosunek cywilnoprawny, droga sądowa jest dopuszczalna i pozew nie może być odrzucony z powodu jej braku.

(postanowienie SN z 16.6.2016 r., III UZP 7/16, Legalis)

Dokonywanie oceny charakteru sprawy

Ocena charakteru sprawy na podstawie art. 1 KPC zależy od przedmiotu procesu, tj. przedstawionego pod osąd roszczenia i przytoczonego przez powoda stanu faktycznego.

(wyrok SN z 11.4.2014 r., I CSK 30/13, Legalis)

Obowiązek wskazania sądu właściwego w wypadku niedopuszczalności drogi sądowej z powodu charakteru sprawy

Odrzucając pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, sąd nie może poprzestać na stwierdzeniu, że przedstawiona mu do rozpoznania sprawa nie jest sprawą cywilną, lecz powinien w uzasadnieniu swego orzeczenia wskazać sąd, do którego właściwości rozpoznania tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone.

(wyrok SN z 24.9.2012 r., I PK 94/12, Legalis)

¹³ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 935 ze zm.

Brak kompetencji sądów cywilnych do kontroli rozstrzygnięć wydawanych przez organy podatkowe

Zobowiązanie podatkowe nie jest zobowiązaniem cywilnoprawnym, a sprawy dotyczące tych zobowiązań, z oczywistych względów, nie są „sprawami cywilnymi” w rozumieniu art. 1 KPC. W konsekwencji, sądy cywilne nie posiadają kompetencji do kontroli rozstrzygnięć wydawanych przez organy podatkowe, ani też kompetencji do wiążącego orzekania w sprawach wymagających aktu tych organów.

(wyrok SN z 3.12.2010 r., I CSK 163/10, *Legalis*)

Przesłanki dopuszczalności rozpoznania sprawy niecywilnej w postępowaniu cywilnym

Jeżeli sprawa ani w ujęciu materialnym, ani formalnym nie jest sprawą cywilną, to, wobec braku zastrzeżenia ustawowego do jej rozpoznania przez sąd administracyjny, podlega ona rozpoznaniu przez sądy powszechne.

(postanowienie SN z 11.4.2008 r., II CSK 646/07, *Legalis*)

Obowiązek przyjęcia sprawy przez sąd cywilny mimo braku normy prawa materialnego przydatnej do oceny żądania powoda

Konstytucyjna zasada rozpatrywania sprawy przez sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) wymaga, aby – po wyeliminowaniu możliwości poddania sprawy pod osąd innego sądu niż sąd cywilny (art. 177 w zw. z art. 77 ust. 2 Konstytucji RP) – ten ostatni przyjął sprawę do rozpoznania i to bez względu na nieistnienie normy prawa cywilnego materialnego, w świetle której można by ocenić żądanie powoda.

(postanowienie SN z 19.7.2006 r., I CSK 112/06, *Legalis*)

2. Rodzaje postępowania cywilnego

Postępowanie cywilne ma na celu realizację norm prawa cywilnego materialnego w drodze ich przymusowego urzeczywistnienia. Zadanie to określa pojęcie postępowania cywilnego jako prawnie uregulowanego zespołu działań zmierzających do skonkretyzowania i przymusowego zrealizowania norm prawnych w sprawach cywilnych, w formie przewidzianej prawem.

Postępowanie cywilne *sensu largo* można podzielić na: postępowanie sądowe oraz postępowanie pozasądowe. Do postępowania sądowego zalicza się: 1) postępowanie procesowe – zwyczajne i postępowania odrębne; 2) postępowanie nieprocesowe; 3) postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt; 4) postępowanie zabezpieczające; 5) postępowanie egzekucyjne; 6) postępowanie upadłościowe i restrukturyzacyjne. Postępowanie pozasądowe natomiast to postępowanie przed sądami polubownymi, jak również postępowanie pojednawcze przed komisjami pojednawczymi w sprawach ze stosunku pracy¹⁴.

¹⁴ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Legalis* 2022, komentarz do art. 1, Nb 3.

3. Tryb postępowania

W literaturze wskazuje się, że procesem jest tylko ten spór prawny, który został poddany jurysdykcji sądownictwa cywilnego. Sąd rozpoznaje w nim spór prawny występujący między dwiema stronami, rozstrzygając o prawach i obowiązkach stron wynikających z tego sporu¹⁵.

Kodeks postępowania cywilnego wyróżnia dwa główne tryby postępowania rozpoznawczego, toczącego się w sprawach cywilnych przed sądami powszechnymi. Są to: 1) proces oraz 2) postępowanie nieprocesowe. Stanowią one równorzędne tryby postępowania rozpoznawczego, w zależności od rodzaju spraw w nich rozpoznawanych. Artykuł 13 § 1 KPC zakłada **domniemanie drogi procesu cywilnego**, postępowanie nieprocesowe wynika zaś z normy szczególnej.

3.1. Tryb procesowy

Postępowanie procesowe nie ma charakteru jednolitego. Postępowanie może toczyć się na zasadach ogólnych, tj. na podstawie art. 15–424¹² KPC lub jako postępowanie odrębne. Zasadą jest, że to powód oraz okoliczności faktyczne przez niego wskazane decydują o trybie postępowania. Kodeks postępowania cywilnego wyróżnia następujące rodzaje postępowań odrębnych:

- 1) postępowanie w sprawach małżeńskich (art. 425–452 KPC);
- 2) postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453–458 KPC);
- 3) postępowanie w sprawach gospodarczych (art. 458¹–458¹³ KPC);
- 4) postępowanie z udziałem konsumentów (art. 458¹⁴–458¹⁶ KPC);
- 5) postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (art. 459–477^{14a} KPC);
- 6) postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania (art. 478–479 KPC);
- 7) postępowanie w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową (art. 479²⁸–479³⁵ KPC);
- 8) postępowanie w sprawach z zakresu regulacji energetyki (art. 479⁴⁶–479⁵⁶ KPC);
- 9) postępowanie w sprawach z zakresu regulacji komunikacji elektronicznej i poczty (art. 479⁵⁷–479⁶⁷ KPC);
- 10) postępowanie w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego (art. 479⁶⁸–479⁷⁸ KPC);
- 11) postępowanie w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego (art. 479⁷⁹–479⁸⁸ KPC);
- 12) postępowanie w sprawach własności intelektualnej (art. 479⁸⁹–479¹²⁹ KPC);
- 13) postępowanie nakazowe i upominawcze (art. 480¹–505 KPC);
- 14) postępowanie uproszczone (art. 505¹–505¹⁴ KPC);
- 15) europejskie postępowania w sprawach transgranicznych (art. 505¹⁵–505^{27a} KPC);
- 16) postępowania elektroniczne (art. 505²⁸–505³⁹ KPC).

W literaturze wskazuje się, że w związku z różnorodnością spraw rozstrzyganych w postępowaniu cywilnym, ogólne reguły procesu niejednokrotnie nie uwzględniają swoistości

¹⁵ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks, komentarz do art. 13, Nb 2.

określonej kategorii spraw cywilnych, a przez to nie zapewniają w dostatecznym stopniu prawidłowego rozpoznania i rozstrzygnięcia w tych sprawach. Dlatego też zachodzi potrzeba odmiennej regulacji w ramach postępowań odrębnych, które cechuje w mniejszym lub większym stopniu odejście od zasad procesu „zwykłego”. Postępowania odrębne mogą być bardziej albo mniej sformalizowane¹⁶.

Zastosowanie mają w pierwszej kolejności przepisy właściwe dla postępowań odrębnych, dopiero zaś w wyniku odrębnych uregulowań – przepisy ogólne dotyczące procesu, jeśli nie pozostają one w kolizji z przepisami danego postępowania odrębnego¹⁷. A. Zieliński wskazuje, że w takim ujęciu niektóre przepisy o procesie będą miały:

- 1) zastosowanie wprost, tzn. bez żadnych zmian (np. przepisy o postępowaniu dowodowym);
- 2) zastosowanie „odpowiednio”, tzn. z pewnymi zmianami dostosowanymi do celu i charakteru danego postępowania (np. art. 87 § 3 KPC w sprawach o przysposobienie);
- 3) w ogóle nie będą miały zastosowania (np. przepisy o wyrokach zaocznych w postępowaniu procesowym)¹⁸.

Orzecznictwo

Rozpoznanie sprawy w niewłaściwym trybie samo przez się nie powoduje nieważności postępowania, chyba że zostały pogwałcone przewidziane dla danego trybu przepisy, z których naruszeniem ustawa wiąże skutki nieważności.

(wyrok SN z 17.2.1967 r., III CR 381/66, *Legalis*)

3.1.1. Postępowanie w sprawach małżeńskich

Kodeks postępowania cywilnego w art. 425 wyraźnie wskazuje zakres spraw małżeńskich, rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym. Należą do nich sprawy o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa i o rozwód oraz o separację na żądanie jednego z małżonków. Jak wskazuje T. Ereciński, powodem, dla którego sprawy małżeńskie są rozstrzygane w postępowaniu odrębnym, jest doniosłość społeczna i prawna, a także konieczność zabezpieczenia szczególnej ochrony sądowej. Jako **cechy wspólne tych spraw** wskazać można: wzajemność praw przysługujących stronom, osobisty charakter oraz niemożność dysponowania tymi prawami w pełnym zakresie¹⁹. Sprawy małżeńskie nie mogą być rozpoznawane i rozstrzygane w trybie zwykłym, ponieważ postępowanie odrębne ma charakter obligatoryjny. Jednak art. 425–452 KPC nie regulują w sposób wyczerpujący całego toku postępowania w sprawach małżeńskich, stąd też w wypadkach nieunormowanych tymi przepisami, na zasadzie art. 13 § 2 KPC, mają zastosowanie przepisy ogólne prawa procesowego.

¹⁶ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 36.

¹⁷ E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, *Legalis* 2023, komentarz do art. 13, Nb 5.

¹⁸ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Kodeks, komentarz do art. 13*, Nb 9.

¹⁹ T. Ereciński, w: Z. Resich (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 2, Ossolineum 1987, s. 486.

3.1.2. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi

Artykuły 453–458 KPC mają zastosowanie do spraw o:

- 1) ustalenie macierzyństwa,
- 2) ustalenie ojcostwa,
- 3) zaprzeczenie macierzyństwa,
- 4) zaprzeczenie ojcostwa,
- 5) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa,
- 6) rozwiązanie przysposobienia (sprawy o nawiązanie stosunku przysposobienia należą do postępowania nieprocesowego).

Odrębności postępowania w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi dotyczą prokuratora, który może wytoczyć samodzielne powództwo prokuratora w sprawach określonych w art. 454 KPC. W pozostałym zakresie zastosowanie mają ogólne przepisy KPC.

3.1.3. Postępowanie w sprawach gospodarczych

Artykuł 10a PrUSP określa właściwość funkcjonalną i stanowi, że sądy gospodarcze rozpoznają sprawy gospodarcze oraz inne sprawy z zakresu prawa gospodarczego i cywilnego należące do ich właściwości z mocy przepisów odrębnych. Katalog spraw gospodarczych zawarty jest w art. 458² KPC.

3.1.4. Postępowanie z udziałem konsumentów

Regulacja zawarta została w art. 458¹⁴–458¹⁶ KPC. Przepisy te stosuje się w sprawach o roszczenia konsumenta przeciwko przedsiębiorcy oraz o roszczenia przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi, o ile konsument ten jest stroną postępowania. Przepisy o innych postępowaniach odrębnych stosuje się w zakresie, w którym nie są sprzeczne z przepisami zawartymi w art. 458¹⁴–458¹⁶ KPC.

3.1.5. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych

Sprawy z zakresu prawa pracy zostały zdefiniowane w art. 476 § 1 KPC, sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych zaś w art. 476 § 2 KPC. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, sprawy z zakresu prawa pracy są rozpoznawane w ramach odrębnego postępowania, gdyż wymagają one szczególnej ochrony²⁰. W tym postępowaniu wartością podlegającą ochronie jest niewątpliwie **dobro pracownika**. Przedstawiciele doktryny zwracają także uwagę na potrzebę zrównoważenia pozycji stron w ramach zasady równorzędności podmiotów w postępowaniu sądowym, wchodzącej w zakres definicji sprawy cywilnej (art. 1 KPC)²¹.

²⁰ Uchw. SN z 30.9.1966 r., III PZP 28/66, OSNCPiUS 1967, Nr 1, poz. 1.

²¹ E. Marszałkowska-Krześ (red.), Kodeks, komentarz do art. 459, Nb 5.

Zakwalifikowanie sprawy do postępowania odrębnego, uregulowanego w art. 459–477^{14a} KPC, zależy od przedmiotu oraz podmiotów procesu. Stronami w postępowaniu z zakresu prawa pracy są **pracownik i pracodawca**, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych głównie zaś **ubezpieczony i organ rentowy**.

Natomiast zagadnienia organizacyjne dotyczące rozpoznawania spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych określa ustawa z 18.4.1985 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych²².

3.1.6. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania

Sprawy o naruszenie posiadania (proces posesoryjny) bez względu na wartość przedmiotu sporu należą do właściwości sądów rejonowych (art. 16 w zw. z art. 17 pkt 4 KPC). Postępowanie to ma na celu przywrócenie utraconego posiadania. Poza odrębnościami wskazanymi w art. 478 i 479, proces posesoryjny toczy się według przepisów zwykłego postępowania procesowego. Należy mieć na względzie, że w sprawach o naruszenie posiadania skarga kasacyjna jest niedopuszczalna (art. 398² § 2 pkt 1 KPC).

3.1.7. Postępowanie w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów

Omawiane postępowanie może być wszczęte dopiero po wyczerpaniu postępowania administracyjnego przed Prezesem UOKiK. W pierwszej kolejności zastosowanie będą miały przepisy dotyczące bezpośrednio tego postępowania, w pozostałym zaś stosuje się przepisy ogólne o procesie (art. 15–424¹² KPC) oraz tytułu wstępnego (art. 1–13 KPC), przy uwzględnieniu specyfiki postępowania. W sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów skarga kasacyjna od orzeczenia sądu drugiej instancji przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia (art. 479³⁵ § 2 KPC).

3.1.8. Postępowanie w sprawach z zakresu regulacji energetyki, postępowanie w sprawach z zakresu komunikacji elektronicznej i poczty, postępowanie w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego, postępowanie w sprawach regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego oraz postępowanie w sprawach własności intelektualnej

Wspólną cechą spraw z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów, regulacji energetyki, telekomunikacji i poczty oraz transportu kolejowego, rynku wodno-kanalizacyjnego oraz postępowanie w sprawach własności intelektualnej jest ich podłoże normatywne w regulacjach prawa publicznego, ustanawiające instrumenty prawne służące państwu do kontroli

²² Dz.U. Nr 20, poz. 85 ze zm.

obrotu gospodarczego. Dlatego są sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym²³. Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów jest wydziałem Sądu Okręgowego w Warszawie działającym jako odrębna jednostka organizacyjna do spraw z zakresu ochrony konkurencji, regulacji energetyki, telekomunikacji i transportu kolejowego oraz rynku wodno-kanalizacyjnego. Należy zaznaczyć, że począwszy od 1.7.2020 r., do grona postępowań odrębnych ustawodawca postanowił zaliczyć postępowanie w sprawach własności intelektualnej.

3.1.9. Postępowanie nakazowe i upominawcze

Zgodnie z art. 480¹ § 1 KPC sąd wydaje nakaz zapłaty, jeżeli powód dochodzi roszczenia pieniężnego albo świadczenia innych rzeczy zamiennych, a w innych przypadkach – jeżeli przepis szczególny tak stanowi (przykładowo, gdy sprawa jest rozpoznawana w europejskim postępowaniu nakazowym – art. 505¹⁵ i n. KPC). Stosownie do treści art. 480¹ § 2 KPC po utracie mocy lub uchyleniu nakazu zapłaty albo w przypadku braku podstaw do jego wydania sąd rozpoznaje sprawę według przepisów ogólnych lub w postępowaniu odrębnym właściwym dla danej sprawy, chyba że przepis szczególny przewiduje inny skutek, w szczególności umorzenie postępowania.

3.1.9.1. Postępowanie nakazowe

Stosownie do brzmienia art. 484¹ KPC, nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym wydaje się **na wniosek powoda** zgłoszony w pozwie. Sąd wydaje nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym, jeżeli fakty uzasadniające dochodzone roszczenie są udowodnione dołączonym do pozwu:

- 1) dokumentem urzędowym;
- 2) zaakceptowanym przez dłużnika rachunkiem;
- 3) wezwaniem dłużnika do zapłaty i pisemnym oświadczeniem dłużnika o uznaniu długu (art. 485 § 1 KPC).

Sąd wydaje również nakaz zapłaty przeciwko zobowiązanemu z weksła lub czeku należycie wypełnionego, których prawdziwość i treść nie nasuwają wątpliwości. W przypadku przejścia na powoda praw z weksła lub czeku, do wydania nakazu niezbędne jest również przedstawienie dokumentów uzasadniających roszczenie, o ile przejście tych praw na powoda nie wynika bezpośrednio z weksła lub czeku. Jeżeli dłużnikiem jest konsument, niezbędne jest przedstawienie wraz z pozwem umowy, z której wynika roszczenie zabezpieczone weksłem, wraz z deklaracją wekslową i załącznikami. W treści pozwu skierowanego przeciwko osobie fizycznej zamieszcza się oświadczenie o tym, czy roszczenie dochodzone pozwem powstało w związku z umową zawartą z konsumentem (art. 485 § 2 KPC). Co istotne, zgodnie z art. 485 § 4 KPC, jeżeli nie dołączono oryginału weksła lub czeku, przewodniczący zrywa powoda do ich złożenia do akt pod rygorem zwrotu pozwu na podstawie art. 130 KPC. Sąd może skazać na grzywnę powoda, jego przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika, który w złej wierze lub wskutek niezachowania należytej staranności złożył niezgodne z prawdą oświadczenie, że roszczenie dochodzone pozwem nie powstało w związku z umową zawartą z konsumentem.

²³ T. Ereciński, w: T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. T. 2. Postępowanie rozpoznawcze, Warszawa 2009, s. 705; E. Marszałkowska-Krześ (red.), Kodeks, komentarz do art. 479⁴⁶, Nb 1.

Nadto sąd wydaje nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym na podstawie dołączonej do pozwu umowy, dowodu spełnienia wzajemnego świadczenia niepieniężnego, dowodu doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku, jeżeli powód dochodzi należności zapłaty świadczenia pieniężnego rozumieniu art. 4 pkt 1a ustawy z 8.3.2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych²⁴, odsetek w transakcjach handlowych określonych w tej ustawie lub rekompensaty, o której mowa w art. 10 ust. 1 TermZapłU, oraz na podstawie dokumentów potwierdzających poniesienie kosztów odzyskiwania należności, jeżeli powód dochodzi również zwrotu kosztów, o których mowa w art. 10 ust. 2 TermZapłU.

Pozew zawierający żądanie rozpoznania sprawy w postępowaniu nakazowym powinien spełniać wymogi ogólne pozwu (art. 187 KPC), a także – jeśli zachodzi taki przypadek – inne szczególne warunki przewidziane dla określonych grup powodów (np. art. 187¹ KPC dla świadczących usługi o charakterze powszechnym) albo dla postępowań odrębnych. Ponadto warunkiem koniecznym pozwu w postępowaniu nakazowym jest wniosek o wydanie nakazu zapłaty²⁵.

Sąd nie ma możliwości wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, jeżeli bank dochodzi roszczenia na podstawie wyciągu z ksiąg bankowych podpisanego przez osoby upoważnione do składania oświadczeń w zakresie praw i obowiązków majątkowych banku i opatrzonego pieczęcią banku oraz dowodu doręczenia dłużnikowi pisemnego wezwania do zapłaty.

W przypadku skutecznego wniesienia zarzutów od nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu nakazowym, jeżeli zachodzą podstawy do odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania, sąd z urzędu postanowieniem uchyla nakaz zapłaty i wydaje odpowiednie rozstrzygnięcie. W innym przypadku sąd wydaje wyrok, którym w całości lub części utrzymuje nakaz zapłaty w mocy albo go uchyla i orzeka o żądaniu pozwu (art. 493 § 4 KPC).

Orzecznictwo

Treść dokumentów stanowiących podstawę do wydania nakazu zapłaty

Artykuł 485 KPC określa konieczną, a zarazem wystarczającą, treść dokumentów stanowiących podstawę do wydania nakazu zapłaty. Powód zatem nie musi udowadniać wszelkich okoliczności uzasadniających dochodzone roszczenie, wystarczy że wykaże okoliczności uzasadniające wydanie nakazu zapłaty, a więc złoży dokumenty wyznaczone specyfiką zawartą w art. 485 KPC. Przepis ten m.in. umożliwia wydanie nakazu zapłaty w przypadku roszczenia banku i na podstawie wyciągu z ksiąg bankowych, bowiem w myśl art. 485 § 3 KPC, sąd może wydać nakaz zapłaty, jeżeli bank dochodzi roszczenia na podstawie wyciągu z ksiąg bankowych podpisanego przez osoby upoważnione do składania oświadczeń w zakresie praw i obowiązków majątkowych banku i opatrzonego pieczęcią banku oraz dowodu doręczenia dłużnikowi.

(wyrok SA w Łodzi z 12.10.2016 r., I ACa 415/16, Legalis)

²⁴ T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1790.

²⁵ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks, komentarz do art. 484¹, Nb 3.

Zmiana podstawy faktycznej i prawnej w postępowaniu nakazowym

Należy zgodzić się z poglądem, że aczkolwiek nie można, co do zasady, wyłączyć możliwości zmiany przedmiotowej powództwa w drugiej fazie postępowania nakazowego, prowadzącej do przekształcenia go w „zwykły” proces, to jednak w takim wypadku konieczny jest stosowny wniosek oraz wydanie orzeczenia kończącego postępowanie nakazowe. Nie jest w takiej sytuacji dopuszczalne nawiązanie w wyroku kończącym postępowanie do wydanego nakazu zapłaty, w szczególności utrzymanie go w mocy w całości na innej podstawie faktycznej i prawnej niż roszczenie oparte na dokumentach załączonych do pozwu nakazowego.

(wyrok SN z 12.5.2016 r., I CSK 242/15, Legalis)

3.1.9.2. Postępowanie upominawcze

Przesłanką pozytywną zarówno postępowania upominawczego, jak i nakazowego jest – zgodnie z art. 480¹ § 1 KPC – dochodzenie przez powoda roszczenia pieniężnego albo świadczenia innych rzeczy zamiennych (w innych przypadkach – jeżeli przepis szczególny tak stanowi). Negatywne przesłanki uniemożliwiające wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym to:

- 1) roszczenie jest oczywiście bezzasadne,
- 2) twierdzenia co do faktów budzą wątpliwość,
- 3) zaspokojenie roszczenia zależy od świadczenia wzajemnego (art. 499 § 1 KPC).

Pozew w postępowaniu upominawczym powinien spełniać wymogi pozwu (art. 187 KPC), a także w określonego rodzaju sprawach – dodatkowe warunki.

Istotne jest, że sąd z urzędu bada, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, i wydaje odpowiednie zarządzenia. W wypadkach przewidzianych w ustawie przewodniczący wyznacza posiedzenie niejawne w celu wydania nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym (art. 201 § 1 zd. 2 KPC). Zgodnie natomiast z § 2, jeżeli sprawę wszczęto lub prowadzono w trybie niewłaściwym, sąd rozpoznaje ją w trybie właściwym lub przekazuje właściwemu sądowi do rozpoznania w takim trybie.

Sąd wydaje nakaz zapłaty w postępowaniu upominawczym, a w razie prawidłowego wniesienia sprzeciwu nakaz zapłaty traci moc, przewodniczący zaś wyznacza rozprawę i przekazuje sprawę do rozpoznania, w zależności od jej rodzaju, albo w postępowaniu zwykłym, albo w postępowaniu odrębnym, np. uproszczonym²⁶.

3.1.10. Postępowanie uproszczone

W postępowaniu uproszczonym rozpoznaje się sprawy o świadczenie, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza 20 000 zł, a w sprawach o roszczenia z rękojmi lub gwarancji – jeżeli wartość przedmiotu umowy nie przekracza tej kwoty (art. 505¹ § 1 KPC). Spośród spraw powyżej wymienionych nie rozpoznaje się w postępowaniu uproszczonym spraw:

²⁶ A. Marciniak (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1–366, Legalis 2020, komentarz do art. 505, Nb 1.

- 1) należących do właściwości sądów okręgowych;
- 2) małżeńskich i z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi;
- 3) z zakresu prawa pracy rozpoznawanych z udziałem ławników;
- 4) z zakresu ubezpieczeń społecznych, z wyjątkiem spraw wymienionych w art. 477⁸ § 2 KPC i spraw o rentę (art. 505¹ § 2 KPC).

Doktryna stoi na stanowisku, że postępowanie uproszczone jest postępowaniem odrębnym, a celem jego wprowadzenia było przyspieszenie i uproszczenie rozpoznawania w procesie cywilnym nieskomplikowanych spraw, a także spraw o małej wartości sporu. Postępowanie to odznacza się licznymi rozwiązaniami dyscyplinującymi strony i upraszczającymi przebieg postępowania²⁷.

Obowiązuje jednolita regulacja odnośnie do opłat od pozwu niezależnie od tego, czy pozew zostaje wniesiony w postępowaniu uproszczonym, czy w trybie zwykłym.

Orzecznictwo

Tryb uproszczony dla spraw o odszkodowanie z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania

Sprawa o odszkodowanie z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania umownego podlega rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym, chyba że wartość przedmiotu sporu przekracza kwotę określoną w art. 505¹ pkt 1 KPC.

(uchwała SN z 24.2.2010 r., III CZP 123/09, Legalis)

3.1.11. Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych

Na postępowanie w sprawach transgranicznych składają się dwa rodzaje postępowań odrębnych: 1) europejskie postępowanie nakazowe i 2) europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń. Możliwość zastosowania przepisów o europejskim postępowaniu nakazowym zachodzi, gdy spełnione zostaną warunki określone w rozporządzeniu (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiającego postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty²⁸. Warunkiem rozpoznania przez sąd sprawy na podstawie przepisów regulujących europejskie postępowanie nakazowe jest uznanie sprawy za sprawę transgraniczną cywilną lub handlową, tj. taką, w której przynajmniej jedna ze stron ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu albo siedzibę w państwie członkowskim innym niż państwo członkowskie sądu rozpoznającego sprawę. Pozew powinien zawierać uzasadnienie transgranicznego charakteru sprawy oraz spełniać wymogi formalne wskazane w art. 7 ust. 2 rozporządzenia 1896/2006.

²⁷ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks, komentarz do art. 505¹, Nb 3.

²⁸ Dz.Urz. UE L Nr 399 z 30.12.2006 r., s. 1, ze zm.; dalej jako: rozporządzenie Nr 1896/2006.

3.1.12. Postępowanie elektroniczne

W literaturze wskazuje się, że postępowanie elektroniczne traktuje się jako jeden z rodzajów postępowania upominawczego. Jednakże dla zastosowania tego trybu postępowania nie ma znaczenia, czy sprawa jest sprawą pracowniczą, czy uproszczoną, ponieważ nie stosuje się w nim przepisów o innych postępowaniach odrębnych z wyjątkiem postępowania upominawczego. Z tego też względu postępowanie to może znaleźć zastosowanie w każdej sprawie, w której powód dochodzi roszczenia pieniężnego, bez względu na jego wysokość, a więc także w sprawach z zakresu prawa pracy²⁹.

Elektroniczne postępowanie upominawcze w kwestiach merytorycznych niewiele różni się od zwykłego postępowania upominawczego, dlatego też przepisy odnoszące się do postępowania elektronicznego dotyczą głównie problemów organizacyjno-proceduralnych, stanowiących konsekwencję specyficznej formy omawianego postępowania. Z tego względu art. 505²⁸ KPC w pozostałym zakresie odsyła do postanowień kodeksowych, stanowiących regulację tradycyjnego postępowania upominawczego³⁰.

Brak jest w KPC regulacji określającej właściwość sądu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Funkcję e-sądu pełni Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie. Natomiast środki odwoławcze od orzeczeń e-sądu wnoszone są do tzw. e-sądu odwoławczego – Sądu Okręgowego w Lublinie, II Wydział Cywilny Odwoławczy.

3.2. Tryb nieprocesowy

Z uwagi na zakres tematyczny oraz ramy objętościowe niniejszego opracowania, postępowanie nieprocesowe nie zostanie omówione na jego łamach. Wskazać jedynie należy na kategorię spraw rozpoznawanych w tym trybie, a mianowicie sprawy:

- 1) z zakresu prawa osobowego (art. 526–560¹ KPC);
- 2) z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej (art. 560²–560¹² KPC);
- 3) z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli (art. 561–605 KPC);
- 4) z zakresu prawa rzeczowego (art. 606–626¹³ KPC);
- 5) z zakresu prawa spadkowego (art. 627–691 KPC);
- 6) z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (art. 691¹–691⁹ KPC);
- 7) z zakresu prawa pracy (art. 691¹⁰–691¹¹ KPC);
- 8) złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (art. 692–693²² KPC);
- 9) postępowania rejestrowego (art. 694¹–694⁸ KPC);
- 10) inne sprawy, dla których przepisy szczególne przewidują tryb postępowania nieprocesowego.

²⁹ Por. M. Mędrala, *Elektroniczne postępowanie upominawcze*, w: *Funkcja ochronna cywilnego postępowania sądowego w sprawach z zakresu prawa pracy*, Warszawa 2011.

³⁰ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Kodeks, komentarz do art. 498, Nb 3*.

4. Właściwość sądu

Sprawy ze stosunków w zakresie prawa cywilnego rozpoznawane są przez wydziały cywilne funkcjonujące w sądach rejonowych, okręgowych oraz apelacyjnych. W wydziałach rodzinnych sądów rejonowych rozpoznaje się sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych, a także sprawy należące do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw (art. 12 § 3 pkt 3 PrUSP). Z kolei w sądach okręgowych sprawy rodzinne rozpoznawane są przez wydziały cywilne (art. 16 § 1 pkt 1 PrUSP). Natomiast sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych toczą się w wydziałach pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych sądów rejonowych i okręgowych.

Należy zwrócić jednak uwagę, że w niektórych sądach rejonowych funkcjonują dwa wydziały cywilne. Najczęściej wynika to z faktu, że jeden z wydziałów rozpoznaje sprawy z zakresu prawa cywilnego, drugi zaś sprawy nieprocesowe oraz sprawy egzekucyjne. Kwestię tę reguluje zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2.1.2012 r. w sprawie utworzenia wydziałów w sądach rejonowych³¹.

Przykład

W Sądzie Rejonowym w Gdyni I Wydział Cywilny rozpoznaje sprawy z zakresu prawa cywilnego, z wyłączeniem spraw przekazanych VII Wydziałowi Cywilnemu. Natomiast VII Wydział Cywilny rozpoznaje sprawy nieprocesowe z zakresu prawa cywilnego oraz sprawy egzekucyjne.

Jeśli zaś chodzi o sądy okręgowe, tworzenie wydziałów w tych sądach reguluje zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie utworzenia wydziałów w sądach okręgowych oraz ośrodków zamiejscowych sądów okręgowych³².

Przykład

W Sądzie Okręgowym w Krakowie funkcjonują trzy wydziały cywilne. I Wydział Cywilny rozpoznaje w I instancji sprawy cywilne z wyłączeniem spraw przekazanych XI Wydziałowi Cywilnemu Rodzinnemu, II Wydział Cywilny Odwoławczy rozpoznaje sprawy cywilne w II instancji oraz XI Wydział Cywilny Rodzinny – w I instancji zajmuje się sprawami rodzinnymi, w II instancji rozpoznaje zaś sprawy należące do właściwości sądów rodzinnych należących do właściwości sądów rodzinnych z obszaru właściwości tego Sądu, spraw o ubezwłasnowolnienie, zmianę oraz uchylenie ubezwłasnowolnienia z obszaru właściwości tego Sądu, a także spraw o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką prowadzonych na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. z obszaru właściwości sądów okręgowych w Kielcach, Krakowie, Nowym Sączu i Tarnowie.

³¹ Dz.Urz. MS z 2020 r. poz. 3 ze zm.

³² Dz.Urz. MS z 2013 r. poz. 334 ze zm.

Rozważając właściwość sądu w sprawach cywilnych, należy wziąć pod uwagę kilka kwestii. Pierwszą z nich jest właściwość rzeczowa uregulowana w art. 16–17 KPC. Zasadą jest właściwość rzeczowa sądów rejonowych, natomiast w niektórych sprawach np. o:

- 1) prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe (oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia);
 - 2) prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa 100 000 zł, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania, o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami oraz spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym
- wyłącznie właściwy będzie sąd okręgowy.

Kolejną kwestią jest właściwość miejscowa określona w art. 27–46 KPC. Powód może wnieść powództwo na zasadach ogólnych, czyli określonych w art. 27 KPC lub art. 30 KPC w przypadku osoby prawnej. Miejsce zamieszkania ustalane będzie stosownie do brzmienia art. 25 KC. Natomiast siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający, jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowi inaczej (art. 41 KC). Powód może również skorzystać z właściwości przemiennej z art. 34 KPC (roszczenia z umów), art. 35 KPC (delikty), art. 35¹ KPC (ochrona dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu), art. 36 KPC (wynagrodzenie pełnomocnika), art. 37 KPC (najem nieruchomości), art. 37¹ KPC (powództwo przeciwko zobowiązanemu z weksla lub czeku), art. 37² KPC (roszczenia z czynności bankowych)³³.

Jeżeli powództwo wytacza się przeciwko kilku osobom, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy, powodowi przysługuje na zasadzie z art. 43 § 1 KPC wybór pomiędzy tymi sądami.

Zgodnie z art. 394 § 1 pkt 4 KPC, na postanowienie sądu o przekazaniu sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu przysługuje zażalenie. Natomiast zażalenie nie przysługuje, jeśli sąd niższy przekazuje sprawę sądowi wyższemu (art. 357 § 2 w zw. z art. 394 § 1 pkt 1 KPC). Sąd wyższego rzędu nie jest związany postanowieniem o przekazaniu. Sąd ten w razie stwierdzenia swej niewłaściwości przekaze sprawę innemu sądowi, który uzna za właściwy, nie wyłączając sądu przekazującego (art. 200 § 2 KPC).

Sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy (art. 15 § 1 KPC). Jest to zasada utrwalenia właściwości sądu (*perpetuatio fori*), od której zachodzą następujące wyjątki:

- 1) zmiana powództwa w sądzie rejonowym mająca wpływ na jego właściwość rzeczową;
- 2) przekazanie sprawy przez sąd rejonowy sądowi okręgowemu, kiedy przy rozpoznawaniu sprawy powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości (art. 18 § 1 KPC);
- 3) wyznaczenie przez sąd przełożony innego sądu w razie niemożności rozpoznania sprawy z powodu przeszkody przez sąd właściwy (art. 44 KPC).

³³ Zgodnie z art. 18 ust. 1 ustawy z 9.3.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, który wszedł w życie 15.4.2023 r., w okresie 5 lat od dnia jego wejścia w życie powództwo konsumenta o roszczenie związane z zawarciem umowy kredytu waloryzowanego, denominowanego lub indeksowanego do waluty innej niż waluta polska, w tym o ustalenie istnienia lub nieistnienia wynikającego z niej stosunku prawnego, o ustalenie bezskuteczności postanowień tej umowy lub o zwrot świadczeń związanych z jej zawarciem, wytacza się wyłącznie przed sąd, w którego okręgu powód ma miejsce zamieszkania.

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl